

Mirela ANDREI

FORMAȚIA INTELECTUALĂ ȘI TEOLOGICĂ A CLERULUI NĂSĂUDEAN ÎN A DOUA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XIX-LEA

Abstract: At the beginning of the 19th century, the theological and intellectual training of the Greek-Catholic clergy from Transylvania was considered to be extremely precarious. The clergy from Năsăud County was sharing in similar situation despite the privileged position: being part of the militarized County, its requirements were higher and the education system was better organized. Major changes in the theological training and preparation of the clergy were taken only after 1850. Those were the effects of the political system imposed after the 1848-49 Revolution, namely the renewed absolutism. They focused on school and education. Also, the new era of absolutism had positive effects on Church and ensured a new perspective for the Romanian Greek-Catholic Church. That happened in 1853 after the establishment of the metropolitan seat in Alba Iulia and Făgăraș and of two new bishopric seats in Gherla and Lugoj. The aftermath of that moment was the opening of the Seminary in Gherla. This institution offered the Năsăud County's youth the possibility to study, although they didn't benefit from state subsidies. They had to raise the money by themselves or could receive a scholarship offered by the Frontier Guards Education Fund. The establishment of the Seminary in Gherla was followed by the thoroughly organization of the elementary and the gymnasium level education system in Năsăud County. In 1863 the Gymnasium from Năsăud was founded. Altogether, these institutions ensured the basis for the superior intellectual and theological formation of the future priests from the above mentioned region. To summarize, in the second part of the 19th century, in Năsăud County we can perceive three separate waves of insertion into the society of a new generation of priests: the 70's, the 80's and the last ten years of the 19th century. The model was one of a modern priest: educated, cultivated, preoccupied of both spiritual and secular matters, an example for the believers.

Sistemul școlar care a luat ființă în hotarele fostului Regiment românesc II de graniță, realitate complexă ce avea să facă istorie sub denumirea simbolică de „școala năsăudeană”, este astăzi un capitol de istorie cvasicunoscut și cvasireconstituit în istoriografia națională. Primele semne ale unei eficiente organizări a învățământului năsăudean, aflat în raport de interconținere cu regimul militar și Biserica greco-catolică, s-au făcut simțite încă din prima jumătate a secolului al XIX-lea, mai cu seamă din vremea vicarului și directorului școlar Ioan Marian (1834-1846).¹ Astfel, încă din perioada prepașoptistă, școala năsăudeană a început să se detașeze vizibil de organizarea și evoluția școlară înregistrată în alte părți, predominant românești ale Transilvaniei, surclasând, în același timp, chiar și rețele școlare aparținând maghiarilor sau sașilor.²

Cu toate acestea, pregătirea profesională a preoților din ținutul grăniceresc năsăudean, la fel ca a majorității clerului din Episcopia de Făgăraș, a lăsat mult de dorit, cel puțin până în anii de după Revoluția de la 1848, când întregul învățământ românesc a cunoscut un real reviriment. În absența unor suficiente instituții școlare de specialitate pentru întreaga și întinsa eparhie, a susținerii financiare pe care acestea ar fi presupus-o, dar și a imperativului de a nu rămâne parohii vacante,

¹ Vezi Mirela Andrei, *La granița Imperiului. Vicariatul greco-catolic al Rodnei în a doua jumătate a secolului al XIX-lea*, Cluj-Napoca, Editura Argonaut, 2006, pp. 274-275.

² Un proces de asanare culturală și morală a grănicerilor, în general, și a personalului lor ecleziastic, în special, fusese totuși inițiat încă de vicarii I. Nemeș (1802-1834) și I. Marian (1834-1846), fiind continuat cu stăruință după revoluția pașoptistă de Macedon Pop (1846-1858) și Grigore Moisil (1858-1891). Vezi Mirela Andrei, *op. cit.*, pp. 42-45.

formația teologică a celor cărora le era încredințată păstorirea sufletească a credincioșilor era, în general, superficială. Formația intelectuală a preotului, în ultimele decenii ale secolului al XVIII-lea și primele din secolul al XIX-lea, se limita la câteva clase primare și, în cea mai fericită situație, la absolvirea cursului de morală, numit „scurt”, întrucât consta în doar câteva luni de studiu, urmat la Blaj sau uneori la Năsăud sub îndrumarea vicarului.³ Preot ajungea, de obicei, fiul preotului decedat „dacă știa scrie, citi și sbiera în biserică”⁴, situație întâlnită în întreaga Transilvanie, atât la greco-catolici, cât și la ortodocși. În lipsa urmașilor de preoți era aleasă o altă persoană din sat care știa ceva cântări bisericești, absolvise școala normală și eventual beneficia de o stare materială prosperă. Alteori, preoții se recrutau din mijlocul soldaților, care urmau apoi cursuri teologice la Blaj. Acest tip de selecție s-a dovedit a fi însă defectuos, întrucât tinerii militari aveau o pregătire strict profesională, obiceiuri și moravuri care nu cadrau cu conduita preoțească, astfel de persoane riscând să îngroașe tipologia preoților ignoranți, lacomi și pătimași.

Abia mentalitatea impusă de revoluție, corelată cu obiectivele monarhiei austriece rezultate din contextul politic postpașoptist și cu preocupările celor mai înalte foruri bisericești locale, avea să aducă efecte pozitive asupra formării și pregătirii profesionale a preoțimii. După 1849, mai mult decât oricând Casa de Habsburg resimțea nevoia de a cultiva în rândul supușilor săi ascultarea și fidelitatea față de tronul imperial, iar, în vederea atingerii acestui scop, instrumentul propice și cel mai la îndemână părea a fi preotul. Totodată, în condițiile dezvoltării unui proces general de modernizare în interiorul monarhiei s-a urmărit anihilarea comportamentului arhaic, întemeiat pe superstiții și prejudecăți, întâlnit în epocă în formă manifestă și în lumea transilvăneană, încă puternic ancorată în tradiționalism. În cadrul acestui proces, preoții au fost utilizați drept principali agenți ai modernizării lumii rurale și civilizării enoriașilor. Pentru a putea contribui la împlinirea acestor complexe obiective, trebuiau să fie ei înșiși bine educați și instruiți. În contextul perfecționării, îmbogățirii și modernizării cadrului instituțional-școlar în întreg Imperiul și al încheierii Concordatului din 1855, învățământului teologic i s-a acordat un interes sporit, care avea să aibă drept rezultat creșterea calitativă a nivelului formativ și intelectual al preoțimii, în general, și al celei greco-catolice, în special.

Nevoia de preoți bine pregătiți din punct de vedere intelectual, dar și teologic, era subliniată și de către episcopul Al. Șterca-Șuluțiu, care, într-una dintre circularele adresate vicarului Macedon Pop, la începutul anului 1852, declara: „*Clerul tocmai acum are lipsa cea mai mare de bărbați și poporul tocmai acum e mai lipsit de preoți*”⁵. În acest sens, recomanda vicarului să propună candidați la cursul moral doar dintre tinerii care absolviseră „*măcar gimnaziul de jos, adică Syntaxul și au avut purtare morală*”⁶. „Porunca” episcopală a fost transmisă de către Macedon Pop preoților din vicariat, care, la rândul lor, aveau obligația de a o comunica enoriașilor. Pretendenții la preoție, dar și comunitățile care își susțineau propriii candidați, s-au conformat, în linii generale, exigențelor vremii. Tinerii aspiranți, în primul rând, s-au străduit să îndeplinească condițiile formulate de forurile ecleziastice, să corespundă acelor mai ales din punctul de vedere al studiilor urmate și al comportamentului moral.

Din analiza conținutului numeroaselor cereri de acceptare la cursul moral de la Blaj, se poate observa faptul că vechile atitudini începeau să se schimbe. Ilustrativ în acest sens este faptul că originea preoțească a trecut pe o poziție inferioară în ansamblul criteriilor de admitere la cursurile de teologie, pe primul loc situându-se de acum criteriul pregătirii intelectuale, respectiv, școlile urmate

³ Iuliu Moisil, *O predică din vremile trecute*, în „Arhiva Someșană”, Năsăud, 1937-1938, nr. 23, p. 476.

⁴ Macedon Pop, *Activitatea vicarilor foranei, episcopiști greco-catolici din districtul Năsăudului, de la înființarea Vicariatului până la vicarul Anchedim Pop inclusiv*, Budapesta, 1875, p. 18.

⁵ Arhivele Naționale, Direcția Județeană Bistrița-Năsăud (în continuare ANDJBN), fond *Vicariatul Rodnei*, dos. 39/1852, f. 8 r.

⁶ *Ibidem*, ff. 4 r., 22 r.

până la momentul înscrierii candidaților.⁷ Un aspect important, în sensul progresului pe care l-a înregistrat formarea profesională a personalului ecleziastic, considerăm a fi și faptul că după 1849 „teologia morală” de doi ani, care reprezenta treapta inferioară a seminarului teologic⁸, se desfășura doar la Blaj, sub stricta supraveghere a episcopului și sub îndrumarea unor profesori bine pregătiți, care au putut pune bazele unei sistematice instrucții teologice, atât teoretice, cât și practice. La final, toți cursanții erau obligați să susțină examene de absolvire, ceea ce a dus la sporirea gradului de seriozitate și a calității acestor cursuri⁹ și, în egală măsură, la o mai temeinică pregătire a cursanților, interesați să promoveze respectivele examene.

Desigur, se impune evidențiat faptul că și din rândul generației mai vechi de preoți, formate înainte de 1848, dar activă încă în a doua jumătate a secolului, s-au individualizat figuri preoțești de o înaltă ținută teologică, culturală și morală. A fost cazul preoților Macedon Pop, Anchedim Pop¹⁰ și Grigore Moșil, care au urmat Școala normală la Năsăud, Gimnaziul la Bistrița sau Blaj¹¹, Filosofia la Cluj, s-au remarcat ca fiind buni cunoscători de limbă germană, ulterior ajungând să ocupe, în ordinea prezentată, scaunul vicarial de la Năsăud. În cadrul aceleiași generații de preoți, beneficiind de studii la fel de temeinice, s-au remarcat: Ioan Ștefan, inspector vicarial și primul protopop al Budacului Român (înființat în 1851) sau Clement Lupșai, parohul Rodnei Vechi, notarul soborului vicarial, ulterior protopop onorific și „surogat”¹², Grigore Pop, preotul Rebrîșoarei, în același timp și asesor vicarial și locțiitorul vicarului Macedon Pop în scaunul vicarial în anii revoluției.

Un real și benefic impuls, în sensul intrării într-o nouă etapă de dezvoltare, a înregistrat învățământul teologic greco-catolic din Transilvania în contextul întemeierii celor două noi episcopii românești greco-catolice, de Lugoj și Gherla. Până în acel moment, lipsa unei formații teologice adecvate își găsea justificarea și în întinderea prea vastă a Episcopiei de Făgăraș, ceea ce făcea imposibilă o bună cunoaștere și gestionare adecvată a tuturor problemelor din teritoriu. La aceasta se adăuga mentalitatea predominant arhaică a comunităților bisericești, precaritatea materială a acestora, slaba preocupare și susținere financiară a instituțiilor de educație teologică din partea statului. Cu toate că aceste scăderi s-au menținut, într-o mai mică sau mai mare măsură, încă o bună perioadă de timp, afectând evoluția sistemului de învățământ teologic, cel puțin un obstacol fusese, totuși, înlăturat, s-au atenuat problemele ridicate de situația îndepărtării acestui teritoriu de sediul episcopal. Dacă, până acum, Curia episcopală de Făgăraș exercita, datorită marii întinderi a eparhiei, o jurisdicție teritorială mai mult formală, mai ales asupra regiunilor de margine, care de multe ori nu erau pentru aceasta altceva decât niște realități puțin cunoscute și greu controlabile, întemeierea, în 1853, a celor două dieceze greco-catolice a făcut posibilă o mai eficientă administrare a unor teritorii ceva mai întinse, aflate până atunci într-un con de umbră.

Referitor la Episcopia de Gherla se poate afirma cu certitudine că, după 1853, se înregistrează, raportat la perioada anterioară, un vizibil și continuu salt calitativ care a culminat cu înființarea Seminarului teologic din Gherla. Acest progres se poate analiza începând de la gradul de dificultate a criteriilor aplicate în selecționarea candidaților până la calitatea procesului de învățământ desfășurat în seminarul gherlean.

⁷ *Ibidem*, dos. 15/1849, f. 6 r.; dos. 10/1849, f. 6 r. Un exemplu în acest sens a fost cazul lui Ioan Dumbravă, fiul preotului din Munții-Ruși, care absolvise „cu spor filosofia”, a lui Ioan Moldovan, fiul fostului preot din Morăreni, care absolvise cinci clase etc.

⁸ *Ibidem*, dos. 39/1852, f. 22 r.

⁹ Arhivele Naționale, Direcția Județeană Cluj (în continuare ANDJC), fond *Episcopia greco-catolică Cluj-Gherla*, dos. 65/1853, f. 1 r.

¹⁰ ANDJBN, fond *Iuliu Moșil*, dos. 204, Nestor Șimon, *mss. cit.*, cap. VI, f. 1 r.

¹¹ Grigore Moșil, *Autobiografie*, extras din „Arhiva Someșană”, Năsăud, 1926, nr. 4, p. 11.

¹² În epocă denumirea semnifică calitatea de protopop-locțiitor sau înlocuitor. În cazul nostru, Clement Lupșai a îndeplinit la un moment dat și rolul de protopop-coadjuțor al vicarului foraneu, care în acea vreme era Grigore Moșil.

Încă de la instalarea sa în scaunul episcopal, una dintre prioritățile declarate ale celui dintâi ierarh al Gherlei, Ioan Alexi, a fost aceea de a contribui la îmbunătățirea formației teologice a viitorilor preoți, care trebuiau pregătiți pentru complexe misiuni ce aveau să le îndeplinească în societatea și timpul pe care-l trăiau. Într-o primă etapă, în lipsa unor instituții de profil, în dieceza aflată în guvernarea sa și până la rezolvarea problemei, episcopul Alexi a intervenit pe lângă sediul arhiepiscopal de Blaj și cel episcopal de Oradea, dar și pe lângă Seminarul din Satu-Mare, solicitând școlarizarea unor tineri din eparhia de Gherla în seminariile teologice ale acelora. Cererile sale, în acest sens, au fost primite favorabil și de către instituții școlare similare din afara țării, precum cele din Ungvar, Pesta sau Viena. Astfel, între anii 1856 și 1858, 38 de tineri din dieceza Gherlei au studiat la seminariile din Blaj, Oradea, Satu-Mare, iar alții 14 în cele din Ungvar, Pesta și Viena, printre ei aflându-se și clerici din Vicariatul Rodnei.¹³

Cu începere din anul 1858, în contextul interesului renăscut al Curiei papale pentru regiunile de graniță ale catolicismului¹⁴, cum era și cazul provinciei ecleziastice române greco-catolice de Alba-Iulia și Făgăraș, au fost reluate legăturile cultural-școlare între centru și periferie, materializate în oferirea a trei locuri gratuite pentru românii greco-catolici în Colegiul grec de la Roma. Unul dintre acestea îi revenea Episcopiei de Gherla, iar printre primii tineri din dieceză care s-au bucurat de privilegiul de a studia la Roma a fost Victor Mihali de Apșa¹⁵, cel care mai târziu a ajuns episcop de Lugoj (1875), iar apoi mitropolit și arhiepiscop de Alba Iulia și Făgăraș (1895). Câțiva ani mai târziu, conform scrisorii cardinalului Alessandro Barnabo din 29 noiembrie 1862, care prezenta decizia Papei Pius al IX-lea, s-a luat hotărârea ca, începând cu anul școlar 1863-1864, doi tineri candidați ai diecezei să fie instruiți în cadrul Seminarului „Sfântul Atanasie” din Roma.¹⁶

Pregătirea teologică pe măsura misiunii care le revenea în societate acelora care urmau să îmbrace haina preoției și să joace un important rol național, cultural și civilizator, în special la nivelul lumii rurale transilvănene, rezolvarea cererilor eparhiei gherlene de a fi dotată cu preoți temeinic pregătiți, care să ocupe parohiile vacante, aceste probleme și multe altele aveau să primească răspunsul așteptat și garanția împlinirii lor odată cu înființarea Seminarului diecezan (1 noiembrie 1858).¹⁷ La scurt timp după înființarea Seminarului din Gherla, condițiile de admitere aveau să fie din ce în ce mai pretențioase, nivelul exigențelor crescând, noua atitudine fiind influențată și de înființarea Gimnaziului din Năsăud, care putea pregăti candidați ideali pentru respectivul institut teologic (1863). Accesul tinerilor aspiranți la „sfânta teologie” se putea face doar pe bază de concurs, a cărui desfășurare s-a stabilit definitiv în vara lui 1866 și comunicat prin Circulara din 21 iulie. Acesta urma să se țină în fiecare an în 22 august, în Gherla, în fața Consistoriului și a profesorilor de la seminar.¹⁸ Circulara mai preciza că, întotdeauna atunci când data de 22 august avea să cadă într-o zi de duminică, concursul urma să se desfășoare a doua zi, pe 23. Prin Dispoziția vicarială nr. 184 din 3 august 1866, Grigore Moisil comunica tuturor preoților săi „tractuali” menționată circulară episcopală, în vederea înștiințării tuturor posibililor candidați asupra datelor oferite de aceasta, în special a tinerilor „*absoluți de școli gimnaziale*”¹⁹.

Desfășurarea efectivă a concursului diecezan pentru admitere în seminarul teologic era precedat de o etapă preliminară, care consta în întocmirea și trimiterea de către fiecare candidat a unui dosar, conținând cererea de acceptare în seminar a candidatului, recomandarea vicarului și diverse atestare: politic, moral, de studii, de naștere. Uneori, la dosar era atașat și un așa-numit atestat de

¹³ Ana-Victoria Sima, *O episcopie și un ierarh*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2003, pp. 139-140.

¹⁴ Idem, *Percepția unui univers spiritual de frontieră: rutenii, românii uniți și slavii meridionali în anii neo-liberalismului austriac*, în „Arhiva Someșană”, Alba Iulia, 2003, nr. II, pp. 191-203.

¹⁵ Idem, *O episcopie și un ierarh...*, doc. 5, pp. 244-245.

¹⁶ ANDJBN, fond *Vicariatul Rodnei*, dos. 171/1863, f. 67 r.

¹⁷ Ana-Victoria Sima, *O episcopie și un ierarh...*, p. 147.

¹⁸ ANDJBN, fond *Vicariatul Rodnei*, dos. 213/1866, f. 45 r.

¹⁹ *Ibidem*, f. 47 r.

„pauperitate”²⁰, mai ales dacă se solicita, în mod expres, un loc stipendiat. Starea materială mizeră era de multe ori un argument în plus pentru preferarea studiilor teologice în locul studiilor la universitățile laice de diverse specializări din Imperiu.²¹ Unul dintre atestate era, așadar și „cartea de botez” sau, cum am denumi noi astăzi acest act, certificatul de naștere, din care trebuia să reiasă „legitimitatea nașterii” candidatului, potențialul absolvent de mai târziu al seminarului greco-catolic, în scopul înlăturării confuziilor și iregularităților.²²

Condiția sine qua non a admiterii la Teologie a numeroșilor pretendenți, de la care Episcopia nu a făcut rabat sub nicio formă în deceniile care au urmat înființării Seminarului din Gherla, era absolvirea studiilor gimnaziale²³, la început se cerea candidatului să fi absolvit cel puțin patru clase gimnaziale, pentru ca mai apoi să se pretindă absolvirea studiilor complete de opt clase²⁴. Dosarele candidaților la studii teologice erau înaintate Episcopiei pe calea Oficiului vicarial. Odată ajunse la sediul episcopal, avea loc o primă selecție a candidaților la studii teologice, urmată de selecția efectivă desfășurată cu ocazia concursului propriu-zis de admitere.

Se impune remarcat faptul că, după înființarea menționatului Seminar teologic, majoritatea preoților care aveau să servească în parohiile din districtul Năsăudului în ultimele decenii ale secolului al XIX-lea au preferat să se îndrepte înspre Gherla, oraș aflat la mai mică distanță de locurile natale, chiar dacă nici Blajul nu a fost total exclus din alegerile tinerilor. La scurt timp după inaugurarea cursurilor, corpul profesoral, format – în acea vreme aflată sub semnul începutului – din canonici, a definitivat programa școlară, care în linii generale avea să rămână aceeași și în deceniile care au urmat. Pentru a înțelege diferența dintre ceea ce însemna așa-numita formație „moralistă” și cea realmente teologică, considerăm util să menționăm că, în timpul celor patru ani de studii teologice, studenții trebuiau să urmeze discipline precum: drept canonic, istorie bisericească, teologie dogmatică, teologie pastorală, teologie morală, studii biblice (arheologie, introducere în Vechiul Testament, introducere în Noul Testament, hermeneutică), limba latină etc. De asemenea,

²⁰ *Ibidem*, dos. 615/1889, f. 106 r. Acest atestat oferea date despre starea economică a candidatului. În general, candidații care ațau un astfel de document la dosarul lor de admitere aveau o stare socio-economică precară și solicitau un loc stipendiat (în zilele noastre am spune bugetat).

²¹ *Ibidem*.

²² *Ibidem*, dos. 222/1866, f. 25 r.

²³ *Ibidem*, dos. 199/1865, f. 38 r.

²⁴ *Ibidem*, dos. 433/1880, f. 90 r., 92 r.; dos. 649/1891, ff. 68 r., 69 r. Cererea și susținerea tatălui, la rândul său preot, sau chiar a comunității bisericești din mijlocul căreia provenea nu au mai constituit, precum în trecut nu foarte îndepărtat, condiții cvasi suficiente pentru primirea unui tânăr la Teologie. Pretențiile pentru admitere au crescut în mod justificat, reprezentând și din această perspectivă o racordare a acestei regiuni la exigențele și spiritul epocii. În sensul celor mai sus afirmate stau câteva exemple. Astfel, cererea sătenilor din Runc, datată 11 august 1878, ca Teodor Dumitru să fie primit la Teologie morală, a fost respinsă de Episcopie pe motiv că tânărul în cauză nu îndeplinea condiția studiilor ce ar fi trebuit să le fi făcut până în acel moment. El era îndemnat să-și continue studiile pentru a avea șanse ca mai târziu să fie acceptat la Teologie. În vara anului 1880 locuitorii din Runc reveneau cu aceeași solicitare, aducând ca argument absolvirea, de către candidatul lor, în acel an, a clasei a VII-a gimnaziale la Blaj. Episcopul Ioan Szabó, prin intermediul Oficiului vicarial, răspundea respectivilor petiționari că, potrivit înaltelor ordine, nu puteau fi acceptați pe stipendii clericale decât studenți „absoluți”, adică absolvenți de opt clase gimnaziale și cu examen de maturitate. Tânărul era sfătuit, din nou, să-și finalizeze studiile, respectiv, să urmeze și cursurile clasei a VIII-a, să obțină examenul de maturitate și să candideze în anul următor. Nici rugămintea reprezentanței bisericești din Găureni, din 31 ianuarie 1891, prin care se solicita admiterea la Teologie morală la Gherla a lui Victor Onișor, fiul preotului localnic, nu a primit un răspuns favorabil, din aceeași cauză. Motivul mai sus menționat, nefinalizarea studiilor gimnaziale, s-a aflat la baza refuzului, din partea Consistoriului episcopal și a cererii de primire la Teologia morală a lui Iuliu Sângeorzan, fiul preotului din Parva, care intenționa să-i succedă tatălui său în oficiul parohial. Alta a fost situația în cazul unui alt locuitor al Parvei, tânărul Nicolae Ordace, absolvent al Gimnaziului din Blaj, cu examenul de maturitate promovat și cu o purtare morală bună. Vicarul însuși îl recomanda cu toată căldura pe acesta pentru a fi primit la Teologie, cu atât mai mult cu cât din Parva nu mai absolvise nimeni Teologia, iar preotul era bătrân și bolnav. Acceptarea lui N. Ordace la studierea Teologiei la Gherla și respingerea lui Iuliu Sângeorzan demonstrează clar o profundă schimbare de atitudine a autorităților ecleziastice, conformă cu spiritul timpului și cu cerințele, mutual exprimate, ale unei societăți în plină reformare și modernizare. Vezi dos. 452/1881, ff. 177 r., 221 r. și dos. 598/1888, f. 85 r.

trebuie amintit faptul că treptat, alături de membrii Capitlului diecezan gherlean, au ajuns la catedră profesori din ce în ce mai specializați, cu studii universitare făcute la Pesta sau Viena.²⁵

În ceea ce privește numărul de locuri, trebuie făcută precizarea că în primii ani după înființare, Seminarul teologic din Gherla a funcționat cu un număr de 27 de teologi pe an de studiu²⁶, pentru care existau disponibilități de cazare și frecventare a cursurilor în bune condiții. Din anul 1865, Ministerul Cultelor a aprobat 37 de locuri stipendiate pentru anul școlar 1865-1866, măsură care, deși salutară, a pus Seminarul în dificultate, întrucât nu dispunea de suficiente încăperi pentru a caza 37 de studenți.

Din 1867 numărul clericilor „alumni” de la Seminarul din Gherla, prevăzuți cu stipendii erariale în valoare de câte 200 fl. fiecare, a crescut la 50. Acest lucru s-a întâmplat în contextul organizării definitive a Seminarului, reglementare decretată de Rescriptul ministerial 6625 din 24 iulie 1867, care prevedea acordarea pentru institutul din Gherla a unei „competințe”²⁷ anuale de 14.108 fl., din care 11.708 fl. erau atribuiți din fondul religionar al Ungariei, restul sumei (2.400 fl.) fiind asigurată din casa erariului pe spelele Transilvaniei.²⁸

Un alt aspect care se impune precizat este cel referitor la formele pe care avea să le îmbrace de-a lungul timpului învățământul teologic din reședința armenopolitană. Remarcăm, pe de o parte, un învățământ gratuit pentru o parte dintre cursanți, susținut de stat, fie direct prin acoperirea fondurilor necesare anual, fie indirect prin resursele financiare obținute din arendarea abației de Leker, atribuită de Curtea vieneză Episcopiei de Gherla, exclusiv în scopul întreținerii Seminarului diecezan.²⁹ Pe de altă parte, o altă formă a învățământului desfășurat în Seminarul gherlean avea caracter privat, încurajată în scopul înmulțirii numărului de teologi sau preoți bine pregătiți. Respectivii studenți, numiți în limbajul epocii „privatiști”, urmau cursurile teologice pe spese proprii.

Existau, așadar, două categorii de studenți: cei care se bucurau de școlarizare gratuită, beneficiari ai stipendiilor (burselor) de stat, care de obicei erau și „interni”, adică dispuneau de cazare în incinta Seminarului, care pe bună dreptate purta în titulatura sa și termenul de „seminar domestic”³⁰, și așa-numiții „privatiști”, care suportau singuri toate cheltuielile de școlarizare, masă, aflându-și cazare la persoane private. La aceste categorii se mai adăuga una, în care se includeau studenții care beneficiau integral sau parțial de gratuitatea studiilor, dar nu și de cazare în Seminar. Aceștia, la fel ca cei care studiau „în privat” (în particular), trebuiau să-și rezolve singuri problema cazării. Ei sunt cunoscuți sub denumirea de „externi”. De asemenea, se pare că au existat și situații în care tinerii care studiau „în particular” Teologia la Gherla, suportând pe cont propriu sau din diferite fonduri și fundații cei 200 fl., respectiv, spelele de școlarizare, beneficiau, totuși, de cazare în Seminar, fiind primiți ca interni.

Referitor la situația tinerilor născuți, trebuie să spunem că numărul celor care au beneficiat de stipendii de la stat pentru a studia Teologia la Seminarul din Gherla a fost mai redus, autoritățile motivând această atitudine prin faptul că aceștia puteau obține ajutor din Fondurile școlare grănicerești. Într-adevăr, pentru tinerii teologi din teritoriul fostului Regiment românesc II de graniță, care nu au avut parte de stipendii din casa statului, soluția salvatoare a reprezentat-o, de cele mai multe ori, susținerea lor din fondurile amintite. Au existat însă și cazuri în care unii tineri nu puteau fi ajutați nici din stipendiile de stat, nici din cele oferite de fondurile grănicerești, singura soluție fiind aceea de a fi întreținuți, în măsura posibilităților, din veniturile familiei. Se impune, de asemenea, menționat faptul că, pe lângă rolul fundamental deținut de menționatele fonduri și de către diverse

²⁵ Ana-Victoria Sima, *O episcopie și un ierarh...*, pp. 151-152.

²⁶ ANDJBN, dos. 199/1865, f. 38 r; Ana-Victoria Sima, *O episcopie și un ierarh...*, pp. 147-148.

²⁷ Termenul era sinonim în epocă cu cel de venit, venituri. De multe ori l-am utilizat și noi în această formă, fără a-l sublinia sau scrie între ghilimele.

²⁸ Ioan Vancea, *Pastorale și circulare 1865-1869*, ediție și studiu introductiv de Nicolae Bocșan și Mirela Andrei, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2003, doc. 53, p. 190.

²⁹ Ana-Victoria Sima, *O episcopie și un ierarh...*, p. 149.

³⁰ Seminarul domestic era acea instituție școlară care, pe lângă cursuri, oferea studenților și condiții de masă și cazare.

fundații cu caracter școlar, un aport, nu lipsit de importanță și mai ales de semnificație, l-au avut și contribuțiile benevole, colectele adunate de preoți în biserici în duminici și sărbători, în scopul ajutorării tinerilor studenți săraci, fie ei gimnaziști, seminariști etc.

Consistoriul episcopal, dar mai ales vicarul Moisi, sincer preocupat de bunul mers al școlilor nășăudene, dar și de educarea câtor mai mulți tineri, au îndemnat de nenumărate ori preoții din district, prin intermediul circularilor, să se facă colecte, să „culeagă după puțință” bani de la credincioși³¹ în biserică, în duminici și în special în marile sărbători. Apelul venit dinspre forurile bisericesti a întâlnit în general bunăvoința credincioșilor, care, din păcate, deseori s-a văzut obstrucționată de starea economică precară a parohiilor. Totuși, multe scrisori adresate de preoții-parohi vicarului relevă participarea comunităților, în funcție de posibilitățile financiare ale momentului, la efortul colectiv de susținere a învățământului românesc din zonă. În general, contribuția pentru așa-numiții „studenți mizeri” era modică, de la 1 fl. până la 2 fl. sau 2 fl. 40 cr., dacă parohiile erau mai bogate³², rareori depășindu-se acest quantum, ca de exemplu în cazul parohiei Feldru care, în anul 1863, contribuia cu suma de 4 fl. 10 cr.³³ Drept recompensă pentru sprijinul și implicarea comunității în susținerea materială a progresului cultural, Episcopia și Vicariatul anunțau întotdeauna în fața „poporenilor” orice succes cât de mic, cum ar fi admiterea tinerilor din vicariat la Teologie sau la alte studii înalte.³⁴

După anul 1867, în bună parte ca urmare a creșterii numărului de stipendii erariale, dar și datorită faptului că tinerii teologi nășăudeni s-au remarcat prin diligența depusă, au existat situații în care unii dintre ei au fost trecuți de la statutul de stipendiați ai Fondurilor grănicerești nășăudene în rândul seminariștilor cu burse de stat. Un asemenea caz s-a petrecut în anul școlar 1873-1874, când teologii nășăudeni Ioan Bulbuc, Onisim Rotariu, Samson Onighi și Ilie Posmușan au primit stipendii de stat, deși ei și-au început studiile cu burse din Fondul de stipendii grăniceresc nășăudean.³⁵ Din Vicariatul Rodnei mai frecventau cursurile Seminarului diecezan în acea perioadă încă doi tineri: Iacob Măierean și V. Pop Sângeorzan, cu stipendii atribuite de Comitetul Fondurilor Grănicerești.³⁶ Trei dosare, aparținând altor candidați nășăudeni: Ioan Nășcuț (Nășăud), Ioan Zinvel (Zagra) și Ioan Pop (Telciu), erau retrimise la Oficiul vicarial cu următorul mesaj: „*Primindu-se apropoziție din acel district, mai mulți decât din alte părți, în stipendiile statului, cererii lor nu se poate deferi, ci se înviază a se întoarce cu rugărilor lor la Onoratul Comitet Districtual pentru asignarea de stipendii la alte cariere*”³⁷. Dând dovadă de răbdare și perseverență în atingerea țelului de a îmbrățișa cariera preoțească, toți cei trei tineri respinși în vara anului 1873 aveau să fie acceptați ulterior. Primul care a primit un răspuns favorabil a fost Ioan Nășcuț, care în urma unui nou apel pe lângă Consistoriul episcopal, cu scrisoarea din 29 august, era primit la Teologie în același an, ca extern cu bursă din Fondul de stipendii nășăudean.³⁸ Quantumul unui stipendiu anual, fie de stat, fie acordat din fondurile școlare grănicerești, pentru un tânăr teolog, student în seminarul gherlean era de 200 fl., însumând totalul de cheltuieli necesitat de cazare, masă, studii, rechizite etc.³⁹

Câțiva ani mai târziu, în 1877, din Vicariatul Rodnei studiau teologia în Gherla opt studenți: în anul I – Anchedim Candale (Poiana) cu stipendiu de stat întreg, Ieronim Slăvoacă (Ilva-Mare) cu jumătate stipendiu de stat, jumătate pe cont propriu; în anul II – Simion Tanco (Sângeorz Băi) cu jumătate de stipendiu de stat, cealaltă jumătate având a o plăti el la casa Seminarului. Ioan Neamțu

³¹ *Ibidem*, dos. 186/1864, f. 82 v.

³² *Ibidem*, dos. 173/1863, ff. 3 r., 8 r., 20 r.

³³ *Ibidem*, dos. 175/1863, f. 20 r.

³⁴ *Ibidem*, dos. 452/1881, f. 39 r.

³⁵ *Ibidem*, dos. 317/1873, f. 69 r.

³⁶ *Ibidem*.

³⁷ *Ibidem*.

³⁸ *Ibidem*, f. 77 r.

³⁹ *Ibidem*, dos. 385/1877, f. 184 r.

(Sângeorz Băi) trebuia să suporte pe cheltuiala sa întreaga sumă de 200 fl. În aceeași situație, de a achita integral suma de 200 fl., echivalentă costurilor de școlarizare pentru un an școlar, se aflau și cei doi studenți din anul III, Ioan Maniu (Zagra) și Vasile Dumbravă (Ragla). Cel de-al șaptelea tânăr teolog al „tractului” năsăudean, Pompei Mureșan (Feldru), beneficia de stipendiu de stat întreg.⁴⁰ Al optulea tânăr teolog care se „împărtășea” din tainele științelor teologice la Seminarul gherlean era Necita Suia, „teolog privatist” aflat în anul II, pentru care vicarul Moisiil intervenea prin scrisoarea nr. 339 din 30 iulie 1878, cu rugămintea de a fi primit la Seminar în următorul an școlar ca intern, întrucât era foarte sărac: „fiind dânsul cu totul mizer, altcum cu purtare foarte bună și diligență mare, ar merita”⁴¹.

Interesant de remarcat este faptul că dintre cei opt seminariști năsăudeni (menționați pentru anul 1877) cei mai mulți, cu excepția lui I. Slăvoacă, I. Neamțu și N. Suia, proveneau din familii de preoți. Prin urmare, deși descendența preoțească pentru cei ce se aplecau înspre studiul științelor teologice nu mai era de mult timp o condiție în sine, ea rămânea totuși o stare de „facto”. În anul școlar următor erau primiți la Seminarul teologic diecezan alți trei noi tineri teologi din districtul vicarial năsăudean: Pamfilu Grapini (Rodna Nouă), cu jumătate de stipendiu de stat (100 fl.), Gherasim Domide (Rodna Veche) și Teodor Mureșan (Rebrișoara) cu stipendii din fondurile grănicerești. Tot cu burse din fondurile grănicerești erau susținuți seminariștii I. Neamțu și V. Dumbravă, în timp ce S. Tanco și Ieronim Slăvoacă beneficiau de jumătate stipendii de stat și jumătate din aceleași fonduri grănicerești.⁴² În 1892 era primit la Teologie, ca bursier de stat, Ioan Georgiță, fiul preotului din Ilva Mică.⁴³ În 1893, în urma concursului de admitere, desfășurat în 7 iulie, la Gherla, au fost acceptați în rândul clerului tânăr al diecezei alți tineri din vicariat: Ieronim Groze (Maieru), Ioan Tomuța (Năsăud), George Moldovan (Rebrișoara), toți cei enumerați urmând a intra cu data de 13 septembrie în Seminarul „domestic” diecezan.⁴⁴

Preocuparea pentru formarea unor noi generații de preoți, bine instruite din punct de vedere teologic și intelectual, a fost văzută ca o necesitate de către forurile ecleziastice care au înțeles care erau cerințele, dar și așteptările noii epoci. Acest deziderat a fost deseori afirmat și de către vicarul Grigore Moisiil. Astfel, încă într-o scrisoare din anul 1866 adresată Episcopiei, el arăta că mulți dintre preoții din Vicariatul său erau bătrâni, în scurt timp ei urmând a lăsa locul unora mai tineri, care în mod obligatoriu trebuiau să dispună de o pregătire teologică superioară. Formarea unei preoțimi educate în conformitate cu spiritul vremii i se părea lui Grigore Moisiil cu atât mai imperioasă în Vicariatul Rodnei cu cât aceasta începea să fie devansată ca număr și formație de „intelența” laică a districtului năsăudean.⁴⁵ Altfel, preoțimea risca să rămână pe o treaptă inferioară, ceea ce ar fi dezavantajat-o chiar în fața poporului.⁴⁶ Pledoaria vicarului în favoarea unei solide educații a teologilor exprima teama sa, pe undeva firească, față de lipsa de pregătire a clerului, precum și de lipsa armelor intelectuale ale acestuia de a răspunde pe măsura avansului gândirii laice, a ideilor moderne, în mare parte areligioase, profane ale timpului. El întrezărea pericolul declasării sociale a clerului prin preluarea rolului jucat până atunci de preot în societate de către intelectualul laic, exprimându-și deloc voalat această întemeiată frică: „Dacă va merge tot așa mă tem că până când inteligența mireană din vicariat va crește, cea preoțească să nu scadă spre dauna ireparabilă a

⁴⁰ *Ibidem*.

⁴¹ *Ibidem*, dos. 402/1878, f. 123 r.

⁴² *Ibidem*, f. 129 r.

⁴³ *Ibidem*, dos. 668/1892, f. 133 r.

⁴⁴ *Ibidem*, dos. 688/1893, f. 83 r.

⁴⁵ Se subînțelege că era vorba de elita culturală laică năsăudeană aflată în plină formare și dezvoltare. Din rândurile acesteia făceau parte dregătorii civili și politici ai districtului autonom Năsăud, foști ofițeri și subofițeri ai regimentului, profesori etc.

⁴⁶ ANDJBN, fond *Vicariatul Rodnei*, dos. 213/1866, f. 57 r.

*bisericii*⁴⁷. Desigur, ideile sale nu sunt singulare în epocă. Într-un mod foarte asemănător s-au exprimat și alți preoți și ierarhi ai aceleiași Biserici, de la Papa Pius al IX-lea până la conducătorii spirituali ai Bisericii greco-catolice române, respectiv, toți aceia care au sesizat începutul procesului de modernizare a societății umane sub toate aspectele, ce avea să înlăture Biserica Catolică din rolul de actor principal pe care l-a jucat secole la rând pe scena culturală și politică a lumii.

Noua atitudine a forurilor bisericești avea să influențeze în timp gândirea colectivităților, să dizloce obișnuințe și comportamente adânc înrădăcinate. Mentalul colectiv, cultivat sistematic de autoritățile bisericești superioare (vicariat, episcopie) pe calea circularilor și pastoralelor, dar și prin școală, a determinat, în timp, o conștientizare la nivelul comunităților. Acestea ajung să înțeleagă necesitatea și importanța implicării, în funcție de modestele resurse materiale, în procesul de sprijinire a formării unei elite intelectuale proprii, fie ea ecleziastică sau laică. Desigur, un rol important în mobilizarea comunităților i-a revenit preotului, credibilității, inteligenței și capacității sale de perseverență, ca principal factor stimulator și coagulant. De altfel, conștientizarea publică și stimularea participării colectivității la actul cultural s-a petrecut în Țara Năsăudului cu mult mai devreme decât în alte părți ale Transilvaniei, dovada evidentă în acest sens fiind înființarea și funcționarea cu succes a fondurilor școlare comunale și a fondurilor școlare grănicerești.⁴⁸ În mod incontestabil, progresul cultural al regiunii năsăudene, rămas în istoria noastră drept un model unic, a fost rezultatul efortului conjugat al „inteligenței” locale și al satelor foste grănicerești.

Rezultatul vizibil al acestui efort, corelat cu evoluția societății transilvănene pe calea modernizării, a fost acela că, în mod gradual încă din anii '60 ai secolului al XIX-lea, a avut loc în Vicariatul Năsăudului o inserție de preoți noi, care dispuneau de o pregătire intelectuală și teologică superioară generațiilor formate înainte de 1848. S-a inițiat astfel treptat un proces de schimb de generații, de înlocuire a vechii preoțimi cu preoți tineri care beneficiau de o instrucție mai riguroasă, constând în absolvirea unei școli elementare sau triviale, urmată de cursuri gimnaziale și desăvârșită la Seminarul teologic din Gherla cu precădere, dar uneori și din Blaj. Astfel, se poate constata că, spre sfârșitul deceniului șapte al veacului al XIX-lea, dintr-un total de 31 de preoți-paroahi ai Vicariatului rodnean, un procent însemnat (43%) revenea generației tinere de preoți, pentru ca zece ani mai târziu procentul să crească la 59%, iar în ultimul deceniu să ajungă la 90%.⁴⁹

⁴⁷ *Ibidem*, f. 57 v.

⁴⁸ Lazăr Ureche, *Fondurile școlare năsăudene*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2001, passim.

⁴⁹ Desigur, pentru o imagine de ansamblu cât mai veridică asupra modului în care a evoluat formarea și pregătirea teologică a preoților greco-catolici din Năsăud, în mod special, și din întreaga Transilvanie în a doua jumătate a secolului al XIX-lea s-ar impune o analiză comparativă cu situația din alte vicariate sau protopopiate din diverse părți ale provinciei ecleziastice de Alba Iulia și Făgăraș.